

Πολίτες Μη Ενεργοί στην Αρχαία Ελλάδα

Η Δημοκρατία στην Αρχαία Ελλάδα δεν είχε νόμους περι μη ευθύνης πολιτικών.

Πολίτες ενεργοί και πολίτες μη ενεργοί, στην Αρχαία Ελλάδα.

1. Η ΣΤΕΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.

Η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, δηλαδή του δικαιώματος συμμετοχής στην πολιτική ζωή και στην λήψη των αποφάσεων, μπορούσε να είναι αποτέλεσμα είτε δικαστικής απόφασης είτε μιας στάσης.

1.1 Η ατιμία: Ο όρος ατιμία φαίνεται ότι κάλυπτε δύο είδη αποκλεισμού από τη συμμετοχή στην πολιτική ζωή. Σύμφωνα με την παλαιότερη χρήση του, ο όρος υποδήλωνε ότι ο πολίτης που υποβλήθηκε στην ποινή αυτή αποτελούσε πλέον ένα είδος παρανόμου τον οποίο μπορούσαν και να θανατώσουν, χωρίς επακόλουθη τιμωρία και να κατασχέσουν τη περιουσία του. Πολύ γρήγορα όμως, ήδη από το τέλος του 6ου αιώνα, και τουλάχιστον στην Αθήνα, η ατιμία απέκτησε λιγότερο ριζοσπαστική σημασία: η επιβολή της ατιμίας σε έναν πολίτη σήμαινε την αφαίρεση των πολιτικών του δικαιωμάτων και τον αποκλεισμό από τα ιερά της πόλης.

Ο άτιμος δεν είχε πλέον το δικαίωμα συμμετοχής στην εκκλησία του δήμου, στα δικαστήρια και δεν μπορούσε να θέσει

υποψηφιότητα για καμία αρχή. Δεν έπαυε όμως να ανήκει στο πολιτικό σώμα, συνεπώς η ένωσή του με μία Αθηναία ήταν νόμιμη, όπως και η Ιδιοκτησία των αγαθών που του ανήκαν. Τίθενται δύο προβλήματα αναφορικά με την ατιμία: πρώτον, ήταν κληρονομική, και δεύτερον, ποια ήταν τα σφάλματα που μπορούσαν να επισύρουν την επιβολή της;

Ως προς το πρώτο σημείο, φαίνεται ότι **η ατιμία αποτελούσε ισόβια καταδίκη**, δεν αφορούσε όμως παρά μόνο στον ένοχο, και όχι στους απογόνους του. Σε μία μόνο περίπτωση, όμως, η ατιμία μπορούσε να είναι κληρονομική, αν επρόκειτο για κάποιον που χρωστούσε στο δημόσιο, κάποιον πολίτη που δεν είχε εξοφλήσει κάποιο πρόστιμο που του είχε επιβληθεί από δικαστήριο ή που δεν είχε, ως γεωργός υπεύθυνος για έναν φόρο, αποδώσει τα ποσά που είχε συγκεντρώσει.

Στην περίπτωση αυτή, αν πέθαινε πριν εξοφλήσει το χρέος του, η ατιμία βάραινε τους κληρονόμους του, αλλά έπαυε βεβαίως όταν οι τελευταίοι πλήρωναν το χρέος. Εκτός από αυτές τις περιπτώσεις χρέωσης, τα άλλα σφάλματα που μπορούσαν να επιφέρουν την επιβολή ατιμίας ήταν διαφόρων ειδών άλλα αφορούσαν σε ιδιωτικές βλάβες, κακή μεταχείριση, σεξουαλική βία. διάλυση πατρικής κληρονομιάς κ.λπ.) και άλλα αφορούσαν σε δημόσιες βλάβες (διαφθορά δικαστών, ψευδομαρτυρία, επανειλημμένες καταδίκες για την υποβολή παράνομων προτάσεων.

Φαίνεται επίσης πως υπήρχαν και μορφές μερικής ατιμίας. Το παράδειγμα που αναφέρεται πάντα για την περίπτωση αυτή είναι των πολιτών εκείνων που είχαν υπηρετήσει στο στράτευμα που είχε μείνει στην Αθήνα κατά τη στάση των ολιγαρχικών του 411 και καταδικάστηκαν να μην παίρνουν πια τον λόγο στις συνελεύσεις της εκκλησίας του δήμου, διατηρώντας όμως το δικαίωμα να παραβρίσκονται στις συνελεύσεις. Άλλες περιπτώσεις μερικής ατιμίας αναφέρονται από τον ρήτορα Ανδοκίδη, όπως. για

παράδειγμα, η απαγόρευση να εγείρουν αγωγή στα δικαστήρια ή να διασχίζουν την αγορά. Υπάρχουν όμως πολλά σκοτεινά σημεία σχετικά με τις διάφορες διαδικασίες που οδηγούσαν σε μια τέτοια στέρηση ορισμένων πολιτικών δικαιωμάτων.

1.2 Οι πολιτικές επαναστάσεις: Μέσα από την ιστορία της Αθήνας και πάλι θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε πώς μπορούσαν οι πολίτες να στερηθούν τα πολιτικά τους δικαιώματα, παραμένοντας συγχρόνως μέλη της πολιτικής κοινότητας. Θα συγκροτήσουμε τρεις στιγμές της ιστορίας αυτής, την στάση των ολιγαρχικών το 411, την διακυβέρνηση των Τριάκοντα και το πολίτευμα που υιοθετήθηκε το 322 υπό την πίεση του Μακεδόνα στρατηγού Αντίπατρου.

1.2.1 Η στάση του 411: Μετά τη βαριά ήττα που υπέστη η Αθήνα στην Σικελία το 411, οι εχθροί της δημοκρατίας, εκμεταλλευόμενοι την αναταραχή που επικρατούσε στην πόλη, κατέλαβαν την εξουσία στην Αθήνα και εγκαθίδρυσαν νέους νόμους, σύμφωνα με τους οποίους μόνο πέντε χιλιάδες πολίτες από τους τριάντα πέντε χιλιάδες που υπήρχαν στην πόλη θα μπορούσαν να ασκούν τα πολιτικά τους δικαιώματα. Είδαμε ήδη πώς απέτυχε το εγχείρημα, από την αντίδραση του ναυτικού και του στρατεύματος, που καθαίρεσαν τους στρατηγούς τους και αρνήθηκαν να αποδεχτούν τα γεγονότα που είχαν διαδραματιστεί στην Αθήνα.

Χωρίς την υποστήριξη του στόλου και μέρους του στρατεύματος, οι ολιγαρχικοί δεν μπόρεσαν να διατηρηθούν στην εξουσία και η δημοκρατία υποκαταστάθηκε. Γνωρίζουμε, όμως, από τον λόγο ενός ρήτορα της εποχής ότι ήδη είχαν αρχίσει να συντάσσουν τον κατάλογο εκείνων που θα διατηρούσαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Οι υπόλοιποι δεν θα έχαναν βέβαια την ιδιότητα του Αθηναίου, θα μετατρέπονταν όμως σε μη ενεργούς πολίτες.

1.2.2 Η διακυβέρνηση των Τριάκοντα: Το 405, η Αθήνα υπέστη μια σοβαρή ναυτική ήττα στους Αιγός ποταμούς από τον στόλο των Λακεδαιμονίων. Η ήττα αυτή σήμανε το τέλος του πολέμου που για ένα τέταρτο του αιώνα είχε φέρει αντιμέτωπες τις δύο μεγάλες πόλεις και τους συμμάχους τους. Ενώ ο ναύαρχος Λύσανδρος είχε αποκλείσει το λιμάνι του Πειραιά, οι ολιγαρχικοί κατέλαβαν για μια ακόμη φορά την εξουσία, αναθέτοντας σε τριάντα πολίτες την εγκαθίδρυση νέου πολιτεύματος. Αυτό όμως δεν έγινε ποτέ, καθώς, αφού για μερικούς μήνες οι Τριάκοντα σκόρπισαν στην πόλη τον τρόμο, οι εσωτερικές τους διαμάχες διευκόλυναν την επάνοδο της δημοκρατίας λίγο αργότερα. Το σχέδιο προέβλεπε ότι η άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων θα περιοριζόταν μόνο σε τρεις χιλιάδες πολίτες, ενώ οι άλλοι θα αποκλείονταν από την πολιτεία.

Ο ρήτορας Λυσίας, που είχε βοηθήσει στην επάνοδο των δημοκρατικών στην Αθήνα, περιγράφει ως απόλυτο τον αποκλεισμό αυτό, φτάνοντας στο σημείο να πει ότι όσοι δεν ανήκαν σ' αυτούς τους Τρεις Χιλιάδες θα «στερούνταν την πατρίδα τους». Στην πραγματικότητα, οι πολυάριθμοι δημοκρατικοί που εγκατέλειψαν την πόλη το έκαναν αφ' ενός μεν για να ξεφύγουν από τις απειλές που τους βάραιναν, αφ' ετέρου δε για να βοηθήσουν στην αποκατάσταση της δημοκρατίας. Μετά την αποκατάσταση αυτή, έγινε μία ακόμη απόπειρα περιορισμού του δικαιώματος συμμετοχής στην πολιτική ζωή μόνο στους κατόχους ακίνητης περιουσίας. Το σχέδιο απορρίφθηκε, αν όμως είχε πετύχει το ένα πέμπτο περίπου των πολιτών θα είχε βρεθεί χωρίς πολιτικά δικαιώματα.

1.2.3 Η απόφαση του 322: Το 322, με την ανακοίνωση του θανάτου του Αλέξανδρου, οι Αθηναίοι, παρασύροντας μαζί τους και μερικά άλλα ελληνικά Κράτη, κήρυξαν τον πόλεμο εναντίον του Μακεδόνα στρατηγού Αντίπατρου, στον οποίο ο Αλέξανδρος είχε εμπιστευτεί το βασίλειό του πριν ξεκινήσει την εκστρατεία στην Ασία. Οι Έλληνες ηττήθηκαν και το 322 οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να

δεχτούν την παρουσία μακεδονικής φρουράς στον Πειραιά και την εγκατάσταση τιμοκρατικού καθεστώτος, για να συμμετέχει κάποιος στην πολιτική ζωή έπρεπε να έχει περιουσία αξίας τουλάχιστον δύο χιλιάδων δραχμών.

Συνεπώς περισσότεροι από τους μισούς Αθηναίους αποκλείστηκαν από την ιδιότητα του ενεργού πολίτη. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, συγγραφέα του τέλους του 1ου αιώνα μ.κ.ε. ένα μέρος αυτών μετανάστευσαν στην Θράκη. Κι αυτό γιατί, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 4ου αιώνα, ο αποκλεισμός από την πολιτική ζωή σήμαινε για τα φτωχότερα στρώματα την απώλεια των υλικών προνομίων της πολιτικής ιδιότητας, δηλαδή τους διάφορους μισθούς, την διανομή του θεωρικού, τις αμοιβές για όσους υπηρετούσαν στον στόλο. Πιθανότατα η απώλεια των υλικών αυτών προνομίων, περισσότερο από την στέρηση της συμμετοχής στις δημόσιες υποθέσεις, έγινε αισθητή με σκληρότερο τρόπο από την πλειοψηφία, καθώς, όπως θα διαπιστώσουμε, η πολιτική ζωή είχε περιέλθει σταδιακά στα χέρια μια μειοψηφίας «πολιτικών».

2. Η ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΩΗ

Πρόκειται για πρόβλημα που απασχόλησε την Αθήνα, την μόνη πόλη για την οποία για μια ακόμη φορά διαθέτουμε επαρκείς πληροφορίες. Το πρόβλημα αυτό είναι ένα από αυτά που προκάλεσαν τις περισσότερες συζητήσεις και διαμάχες μεταξύ των ιστορικών της εποχής μας. Ας προσπαθήσουμε να αποκαλύψουμε τις διάφορες όψεις του.

2.1 Δημοκρατία και συμμετοχή: Είδαμε προηγουμένως τι σήμαινε η εγκαθίδρυση δημοκρατικού καθεστώτος στην Αθήνα, την συμμετοχή στις συνελεύσεις, όπου λαμβάνονταν οι αποφάσεις που δέσμευαν το σύνολο της πολιτικής κοινότητας. Σε ποιο βαθμό ήταν πραγματική η συμμετοχή αυτή; Γνωρίζουμε ότι για ορισμένες

ψηφοφορίες, όπως, για παράδειγμα, τον 5ο αιώνα για να ξεκινήσει η διαδικασία του εξοστρακισμού, καθώς και για να παραχωρηθούν πολιτικά δικαιώματα, χρειαζόταν απαρτία έξι χιλιάδων ψηφοφόρων.

Δεν έχουμε καμία σαφή ένδειξη σχετικά με τον αριθμό των πολιτών της κλασικής Αθήνας. Η μόνη γνωστή απογραφή από τα τέλη του 6ου αιώνα αναφέρει 21.000 πολίτες. Πιστεύουμε όμως γενικά ότι, την παραμονή του Πελοποννησιακού πολέμου, ο αριθμός των Αθηναίων ήταν μεταξύ 35 και 40.000, και στην αρχή του 4ου αιώνα παραδίδεται ο αριθμός 30.000 και από τον Πλάτωνα και από τον Αριστοφάνη. Δηλαδή συνήθως λιγότερο από το ένα έκτο των πολιτών συμμετείχε πραγματικά στις συνεδριάσεις της εκκλησίας του δήμου.

Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι τα υπόλοιπα πέντε έκτα αδιαφορούσαν για τις υποθέσεις της πόλης. Κατ' αρχήν, επειδή η σύνθεση της εκκλησίας του δήμου διέφερε ανάλογα με τις συνθήκες, την εποχή του έτους, τα θέματα της ημερήσιας διάταξης. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι ήταν ευκολότερο για τους κατοίκους του άστεως, παρά για τους κατοίκους της υπαίθρου, να μεταβαίνουν στην Πνύκα. Οι νοσταλγοί των παλαιότερων εποχών αρέσκονταν να αναφέρουν αυτό που ένας σύγχρονος ιστορικός ονόμασε «δημοκρατία των γεωργών», όταν πολίτες ήταν μόνο οι ιδιοκτήτες ακίνητης περιουσίας και απεχθάνονταν την ιδέα να μεταβαίνουν στην πόλη για κάθε λόγο.

Ο Αριστοφάνης, ένας από τους νοσταλγούς αυτούς, κατήγγειλε τις βλαβερές συνέπειες του θεσμού του εκκλησιαστικού μισθόν, που προσήλκυε στην εκκλησία του δήμου κάθε είδους εξαθλιωμένους πολίτες με μόνη επιδίωξη την είσπραξη των τριών οβολών που τους επέτρεπε να ζήσουν χωρίς να κάνουν τίποτε. Πρέπει, ωστόσο, να υπενθυμίσουμε ότι η εκκλησία του δήμου συνεργόταν κανονικά σαράντα φορές τον χρόνο και ότι, ακόμη και αν υπήρχαν

κάποιες επιπλέον έκτακτες συνελεύσεις, δεν έφταναν για να ζήσει ένα άτομο χωρίς πόρους – ακόμα κι αν δεν είχε χάσει καμία συνέλευση.

Πρέπει λοιπόν να αντιμετωπίσουμε με σύνεση την κριτική που ασκούν οι αντίπαλοι της δημοκρατίας, κατηγορώντας την εκκλησία του δήμου ως άναρχη και συγχρόνως παντοδύναμη, που κυριαρχείται από μια μάζα φτωχών πολιτών και αποτελεί παίγνιο στα χέρια των δημαγωγών. Οι πολυάριθμες αποφάσεις που προέρχονται από τις συνελεύσεις αυτές και που έφτασαν ως εμάς, μαρτυρούν την καλή λειτουργία του συστήματος, και ότι η συμμετοχή του δήμου, του λαού, στη λήψη των αποφάσεων αποτελούσε πραγματικότητα.

Η αποτυχία των δύο ολιγαρχικών στάσεων, προς τα τέλη του 5ου αιώνα, αποτελεί απόδειξη της προσκόλλησης των περισσότερων πολιτών στο πολιτικό καθεστώς του οποίου γνώριζαν ότι αποτελούσαν την κινητήρια δύναμη. Μετά από αυτά, δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι ο βαθμός συμμετοχής στην πολιτική ζωή δεν ήταν ο ίδιος για όλους. **Πράγμα που μας οδηγεί να θέσουμε το ζήτημα της ύπαρξης μιας «πολιτικής τάξης».**

2.2 Η πολιτική τάξη: Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, σε πολλές πόλεις η διαχείριση των υποθέσεων βρισκόταν στα χέρια της **μειοψηφίας** εκείνων που, λόγω περιουσίας και ελεύθερου χρόνου, είχαν την δυνατότητα να επιδιώκουν τις ανώτατες αρχές. Στην περίπτωση της δημοκρατικής Αθήνας, όπου η αμοιβή για τις δημόσιες λειτουργίες επέτρεπε σε όλους να έχουν πρόσβαση σ' αυτές, τα πράγματα ήταν κάπως διαφορετικά, αλλά η ύπαρξη μιας πολιτικής τάξης δεν έπαυε να αποτελεί και εκεί πραγματικότητα.

2.2.1. Οι τάξεις κατά τον Σόλωνα: Πρέπει εδώ να επανέλθουμε στο ζήτημα που ήδη τέθηκε, των «σολώνειων τάξεων». Σύμφωνα με

τον συγγραφέα της Αθηναίων Πολιτείας, η κατανομή των πολιτών σε τέσσερις τάξεις ανάλογα με το εισόδημά τους είχε στόχο κατ' αρχήν να ρυθμίσει την πρόσβαση στις αρχές. Έτσι, για παράδειγμα, μόνο οι πολίτες των δύο πρώτων τάξεων μπορούσαν να γίνουν άρχοντες και μόνο κατά τον 5ο αιώνα έγινε δυνατή η πρόσβαση και για τους πολίτες της τρίτης τάξης, τους ζευγίτες. Η κατάταξη του Σόλωνα κάλυπτε περισσότερο στρατιωτικά και φορολογικά ζητήματα, παρά την ανάγκη περιορισμού της πρόσβασης στις αρχές για τους πιο πλούσιους. Είναι πραγματικά δύσκολο να φανταστεί κανείς ότι ένας μικρός γεωργός, ακόμα και αν ανήκε στην τάξη των ζευγιτών, θα μπορούσε χωρίς συνέπειες να εγκαταλείψει την γη και τα χωράφια του κατά την διάρκεια ενός ολόκληρου έτους.

2.2.2. Η προέλευση των πολιτικών ανδρών: Οι πολιτικοί άνδρες των πρώτων δεκαετιών του 5ου αιώνα, τα ονόματα των οποίων έχουν φτάσει ως εμάς, ανήκαν όλοι στις παλαιές αριστοκρατικές οικογένειες της Αθήνας. Αυτό ίσχυε και στην περίπτωση του Κλεισθένη, στο τέλος του προηγούμενου αιώνα. Το ίδιο και για τον Μιλτιάδη και τον γιο του Κίμωνα, για τον Αριστείδη και τον Θεμιστοκλή, και βέβαια για τον ίδιο τον Περικλή. Οι κατάλογοι των αρχόντων που διαθέτουμε δεν μας επιτρέπουν πάντα να αποφανθούμε για την κοινωνική κατάσταση εκείνων που αναλάμβαναν την λειτουργία αυτή κατά τον 5ο αιώνα, δεν θα μπορούσαμε όμως να αμφισβητήσουμε το γεγονός ότι ανήκαν σε εύπορες τάξεις.

Η καθιέρωση στους μισθοφόρους μπορεί να επέτρεψε στους φτωχότερους πολίτες να συμμετέχουν στα δικαστήρια της Ηλιαίας, να υπηρετούν την πόλη για ένα ολόκληρο έτος ως βουλευτές, δεν επέφερε όμως σημαντικές μεταβολές στην ήδη υπάρχουσα κατάσταση. Μπορεί να είχαν όλοι το δικαίωμα να μιλήσουν στις συνελεύσεις της εκκλησίας του δήμου, αναμφίβολα όμως. εκ των πραγμάτων, εκείνοι που μιλούσαν ήταν αυτοί που, χάρη στην εκπαίδευσή τους, **χειρίζονταν με ευχέρεια τον λόγο** και

μπορούσαν να επιβληθούν σε μια συγκέντρωση πολλών ατόμων.

Οι ανώτεροι άρχοντες, οι στρατηγοί ή οι θησαυροφύλακες, εκλέγονταν και ότι κατά την εκλογή το βάρος έπεφτε στις τοπικές επιρροές. Γι' αυτό τον λόγο εξάλλου, η κλήρωση θεωρείτο πιο δημοκρατικός τρόπος εκλογής. Αλλά και η κλήρωση αυτή γινόταν από καταλόγους που συγκροτούσαν οι δήμοι και οι φυλές και εκεί επίσης μπορούσε να παίξει ρόλο το προσωπικό γόητρο, η καταγωγή ή η περιουσία. Βέβαια, στην Αθήνα περισσότερο από οπουδήποτε αλλού, η πρόσβαση στις αρχές ήταν σχετικά ανοιχτή. Όμως, πέρα από τις ίδιες τις αρχές, η διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων **παρέμενε στα χέρια μιας μειοψηφίας μορφωμένων ανδρών ευγενικής καταγωγής** και κατά κανόνα με αρκετή περιουσία, έτσι ώστε αυτοί να έχουν την δυνατότητα να προβάλλουν πράξεις γενναιοδωρίας προς όφελος ολόκληρης της πόλης.

2.2.3 Η εξέλιξη της πολιτικής τάξης: Είναι λοιπόν προφανής η ύπαρξη μιας πολιτικής τάξης. Αυτή όμως η τάξη εξελίχθηκε κατά την διάρκεια των δύο αιώνων της ιστορίας της δημοκρατικής Αθήνας. Μέχρι τον Πελοποννησιακό πόλεμο, οι άνδρες που βρίσκονται στο προσκήνιο ανήκουν όλοι ή σχεδόν όλοι στις παλαιές εκείνες αθηναϊκές οικογένειες που κυριαρχούσαν στην πόλη ήδη από τον 6ο αιώνα. Από το 430 περίπου, βλέπουμε να εμφανίζονται στο προσκήνιο άνδρες λίγο διαφορετικής καταγωγής, που δεν έχουν πίσω τους ένδοξους προγόνους και που τα εισοδήματά τους προέρχονται από την εκμετάλλευση εργαστηρίων ή μεταλλωρυχείων.

Αυτή είναι η περίπτωση, για παράδειγμα, των περίφημων «**δημαγωγών**» του τέλους του αιώνα, τους οποίους χλευάζει ο Αριστοφάνης και τους κατηγορεί ότι δεν μπορούν να σταθούν στις συνελεύσεις, ο περίφημος Κλέων ιδιοκτήτης βυρσοδεψείου, ο Υπέρβολος ο αγγειοπλάστης, ο οργανοποιός

Κλεοφών, ή ακόμα ο έμπορος προβάτων Λυσικλής. Όλοι αυτοί οι άνδρες ήταν πλούσιοι, αλλά οι σχέσεις τους με τον κόσμο του εμπορίου και της βιοτεχνίας τους υποβίβαζε στα μάτια εκείνων που θεωρούσαν τις δραστηριότητες αυτές ανάξιες για έναν ελεύθερο άνθρωπο.

Μπορεί να αναρωτηθεί κανείς για τα αίτια της εξέλιξης αυτής της πολιτικής τάξης, εξέλιξης που επιβεβαιώνεται τον επόμενο αιώνα, όταν όλοι σχεδόν οι πολιτικοί άνδρες που γνωρίζουμε σήμερα προέρχονταν από αυτές τις τάξεις. Είναι βέβαιο ότι η εξέλιξη σχετίζεται με το γεγονός ότι η ανάπτυξη της πόλης κατά τον 5ο αιώνα μετέβαλε το χρήμα σε αξία που έχαιρε όλο και μεγαλύτερης εκτίμησης. Για να επανδρωθούν τα πλοία του στόλου, για να οργανωθούν οι μεγάλες γιορτές της πόλης, για να χρηματοδοτηθούν οι μακρινές αποστολές, τα χρήματα των πλουσίων γίνονταν όλο και πιο απαραίτητα και η προέλευσή τους έπαυε να έχει ιδιαίτερη σημασία.

Ένας ακόμη λόγος ήταν ότι ο πλούσιος τεχνίτης διέθετε ευκολότερα ρευστό χρήμα σε σχέση με τον μεγαλοϊδιοκτήτη γης, που συχνά αναγκαζόταν να υποθηκεύσει την περιουσία του για να αντιμετωπίσει τις δαπάνες που απαιτούνταν για την επιτυχία της πολιτικής καριέρας. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλοί όροι (πέτρινες στήλες όπου αναγραφόταν η υποθήκευση των κτημάτων) που βρίσκονται στην Αττική χρονολογούνται στον 4ο αιώνα, και ότι οι δικανικοί λόγοι αναφέρουν την περίπτωση πλούσιων ανδρών που αναγκάστηκαν να υποθηκεύσουν τις γαίες τους για να καλύψουν μια δαπανηρή λειτουργία. Η εξέλιξη της πολιτικής τάξης δεν σημαίνει και εξέλιξη κοινωνική, όπως θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει. Μάλιστα, ιδιοκτήτες γης και ιδιοκτήτες δούλων θεωρούνταν ομοίως εισοδηματίες. **Ο πλούτος παρέμενε** αν όχι το κριτήριο, τουλάχιστον το απαραίτητο μέσο για την πρόσβαση στην τάξη των πολιτικών.

2.3 II παθητικότητα του δήμου, μύθος ή πραγματικότητα; Από την ύπαρξη της πολιτικής αυτής τάξης θα μπορούσαμε, άραγε, να συμπεράνουμε ότι οι συζητήσεις εκ των οποίων προέρχονταν οι επιλογές που δέσμευαν το σύνολο της πόλης, ανάγονταν στην πραγματικότητα σε **εσωτερικές διαμάχες** της τάξης αυτής; Αυτό υποστήριξαν ορισμένοι από τους ιστορικούς της εποχής μας, στηριζόμενοι στις προσωπικές αντιπαλότητες που μαρτυρούν οι πηγές και στις συμμαχίες που μαντεύουμε ότι σχηματίζονταν γύρω από ορισμένους «ηγέτες».

Θα ήταν, ωστόσο, υπερβολικό να συμπεράνουμε ότι οι συγκρούσεις που δίχαζαν την πόλη ανάγονται σε απλές διαμάχες μεταξύ παρατάξεων και ομάδων, διαμάχες που η πλειοψηφία των πολιτών παρακολουθούσε παθητικά. Διότι, αν οι προσωπικές συγκρούσεις έφερναν αντιμέτωπα κάποια μέλη της πολιτικής τάξης – που στα κείμενα δηλώνονται μερικές φορές με τον όρο πολιτευόμενοι – οι επιλογές για τις οποίες καλούνταν να αποφανθούν οι πολίτες δεν έπαυαν να είναι πολιτικές επιλογές. Θα αναφέρουμε δύο μόνο παραδείγματα.

Την παραμονή της εκστρατείας στη Σικελία, ήλθαν αντιμέτωποι στην εκκλησία του δήμου ο Νικίας, ο οποίος ήταν αντίθετός με το εγχείρημα και το θεωρούσε επικίνδυνη περιπέτεια, και ο Αλκιβιάδης, ο οποίος ήταν αντίθετα υποστηρικτής της επιχείρησης και έλπιζε να του φέρει μεγάλη δόξα. Μπορούμε να παραδεχτούμε ότι υπήρχε προσωπική έχθρα μεταξύ των δύο ανδρών, που σχετιζόταν με τις διαφορές στην καταγωγή και την ηλικία τους. Ο Αλκιβιάδης ανήκε σε αριστοκρατική οικογένεια και ήταν νέος. Το εισόδημα του Νικία προερχόταν από την εκμετάλλευση ορυχείων και ο ίδιος πλησίαζε την ηλικία των πενήντα χρόνων. Όμως, ο δήμος ακολούθησε τον Αλκιβιάδη επειδή, όπως παρατηρεί ο ιστορικός Θουκυδίδης, υπολόγιζε ότι η εκστρατεία θα του απέφερε υλικά οφέλη. Επρόκειτο, λοιπόν, για απόφαση που σχετιζόταν με τα **συμφέροντα** της πλειοψηφίας των πολιτών.

Το δεύτερο παράδειγμα είναι από την ιστορία του 4ου αιώνα. Πρόκειται για την έγκριση από την εκκλησία του δήμου της συνθήκης ειρήνης που σύναψε η Αθήνα με τον Φίλιππο της Μακεδονίας το έτος 346. Για ορισμένους, ένας από τους οποίους είναι και ο Δημοσθένης, η συνθήκη αυτή παραγνώριζε τα συμφέροντα της Αθήνας, που απειλούνταν από τη φιλόδοξη πολιτική του Μακεδόνα βασιλιά. Για άλλους αντιθέτως, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν και οι προσωπικοί εχθροί του Δημοσθένη, διαφύλασσε την ειρήνη που ήταν απαραίτητη για την εσωτερική ισορροπία της πόλης. Ο δήμος επέλεξε την ειρήνη και ο Δημοσθένης αναγκάστηκε να συναινέσει και να υπερασπιστεί την αρχή της ειρήνης.

Οι συγκρούσεις που έφερναν αντιμέτωπους τους πολιτικούς άνδρες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την μακροχρόνια διαμάχη μεταξύ του Δημοσθένη και του Αισχίνη, σχετικά με την στάση που έπρεπε να υιοθετηθεί απέναντι στη μακεδονική απειλή, δεν υποδηλώνουν απαραίτητα την παθητικότητα των πολιτών έναντι των αποφάσεων που όφειλαν να λάβουν, εφόσον τελικά οι δικές τους ψήφοι ήταν εκείνες που καθόριζαν τον προσανατολισμό που θα υιοθετούσε η πολιτική της πόλης. Μένει, ωστόσο, το ερώτημα κατά πόσο ήταν αλήθεια αυτό που μαρτυρούν ορισμένοι σύγχρονοι της εποχής εκείνης, σχετικά με, την ολοένα αυξανόμενη αδιαφορία των πολιτών για τις δημόσιες υποθέσεις.

Η εξαίρεση των φτωχών από την πολιτική ιδιότητα το 322

» ...ὁ δῆμος οὐκ ὦν ἀξιόμαχος ἠναγκάσθη τὴν ἐπιτροπὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν Ἀντιπάτρῳ δοῦναι περὶ τῆς πόλεως. ὁ δὲ φιλανθρώπως αὐτοῖς προσενεχθεὶς συνεχώρησεν ἔχειν τὴν τέ πόλιν καὶ τὰς κτήσεις καὶ τ' ἄλλα πάντα· τὴν δὲ πολιτείαν μετέστησεν ἐκ τῆς δημοκρατίας καὶ προσέταξεν ἀπὸ τιμῆσεως εἶναι τὸ πολίτευμα καὶ τοὺς μὲν κεκτημένους πλείω δραχμῶν δισχιλίων κυρίους εἶναι τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς χειροτονίας. τοὺς δὲ κατωτέρω τῆς τιμῆσεως ἅπαντας ὡς ταραχώδεις ὄντας καὶ πολεμικούς ἀπήλασε τῆς πολιτείας καὶ τοῖς βουλομένοις χώραν ἔδωκεν εἰς κατοίκησιν ἐν τῇ θράκῃ. οὗτοι μὲν οὖν ὄντες πλείους τῶν [δισ]μυρίων καὶ δισχιλίων μετεστάθησαν ἐκ τῆς πατρίδος, οἱ δὲ τὴν ὠρισμένην τίμησιν ἔχοντες περὶ ἑννακισχιλίους ἀπεδείχθησαν κύριοί τῆς τε πόλεως καὶ χώρας καὶ κατὰ τοὺς Σάλωνας νόμους ἐπολιτεύοντο·

Ο λαός, επειδή δεν είχε τη δύναμη να συνεχίσει τον πόλεμο, αναγκάστηκε να αναθέσει στον Αντίπατρο όλη την κηδεμονία και την εξουσία της πόλης. Κι εκείνος συμπεριφέρθηκε με επιείκεια και τους επέτρεψε να διατηρήσουν την πόλη, τις κτήσεις και όλα τα άλλα. Όμως τροποποίησε το πολίτευμα, καταργώντας τη δημοκρατία, και όρισε πολίτευμα με βάση τον καθορισμό της αξίας των εισοδημάτων των πολιτών. Έτσι, όσοι πολίτες είχαν εισόδημα πάνω από δύο χιλιάδες δραχμές, όρισε να έχουν το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή και στην εξουσία.

Ενώ όλους όσους είχαν μικρότερο εισόδημα, σαν να ήταν ταραχοποιοί και φιλοπόλεμοι, τους εξόρισε από την πόλη. Τέλος, έδωσε σ' όσους το επιθυμούσαν γη για να κατοικήσουν στη Θράκη. Αυτοί λοιπόν, που δεν ξεπερνούσαν τους δώδεκα χιλιάδες, εγκατέλειψαν την πατρίδα τους. ενώ όσοι είχαν το καθορισμένο εισόδημα, περίπου εννιά χιλιάδες πολίτες, ορίστηκαν κύριοι και τη πόλης και της χώρας και κυβερνούσαν σύμφωνα με τους νόμους του Σόλωνα. Διόδωρου Σικελιώτη, Ιστορική Βιβλιοθήκη. XVIII. 18. 3-5

Η ψηφοφορία για την εκστρατεία στη Σικελία το 415

»... Καί ἔρως ἐνέπεσε τοῖς πᾶσιν ὁμοίως ἐκπλεῦσαι. Τοῖς μὲν γάρ πρεσβυτέροις ὡς ἢ καταστρεψομένοις ἐφ' ἃ ἔπλεαν ἢ οὐδέν ἄν σφαλεῖσαν μεγάλην δύναμιν, τοῖς δ' ἐν τῇ ἡλικίᾳ τῆς τέ ἀπούσης πόθῳ ὄψεως καί θεωρίας, καί εὐέλπιδες ὄντες σωθήσεσθαι. ὁ δέ πολὺς ὄμιλος καί στρατιώτης ἐν τέ τῷ παρόντι ἀργύριον οἴσειν καί προσκτήσεσθαι δύναμιν ὅθεν αἰδίων μισθοφορὰν ὑπάρξειν. ὥστε διὰ τὴν ἄγαν τῶν πλεόνων ἐπιθυμίαν, εἰ τῷ ἄρα καί μή ἤρεσκε, δεδιώς μή ἀντιχειροτονῶν κακόνους δοξείεν εἶναι τῇ πόλει ἡσυχίαν ἦγεν.

Όλους τους κατέλαβε εξίσου η επιθυμία να αποπλεύσουν. Τους πιο

ηλικιωμένους διότι πίστευαν η ότι θα υποτάξουν τα μέρη εναντίον των οποίων έπλεαν ή τουλάχιστον, ότι δεν θα καταστρεφόταν μια τόσο μεγάλη δύναμη. Εκείνους που βρίσκονταν σε ώριμη ηλικία, διότι αφ' ενός μεν επιθυμούσαν να δουν και να γνωρίσουν την μακρινή αυτή χώρα. και αφ'ετέρου διότι είχαν την ελπίδα ότι θα σωθούν. Τέλος, το μεγάλο πλήθος και τους στρατιώτες, διότι πίστευαν ότι υπό τις παρούσες περιστάσεις θα κέρδιζαν χρήματα και ότι μελλοντικά η πόλη θα αποκτούσε πρόσθετη ηγεμονία, που θα τους απέφερε ατελείωτη μισθοδοσία. Έτσι. λόγω της υπερβολικής επιθυμίας των περισσοτέρων, ακόμη και αν τυχόν κάποιος δεν επιθυμούσε την εκστρατεία, από φόβο μήπως φανεί εχθρικά διακείμενος προς την πόλη, δεν ψήφιζε κατά της εκστρατείας και σώπαινε. Θουκυδίδου, Ιστοριών, ΣΤ. 24. 3-4

Ο Δημοσθένης καταγγέλλει την παθητικότητα του δήμου

»... Βούλομαι τοίνυν [ύμᾶς] μετά παρρησίας ἐξετάσαι τά παρόντα πράγματα τῆ πόλει, καί σκέψασθαι τί ποιοῦμεν αὐτοί νῦν καί ὅπως χρώμεθ' αὐτοῖς. ἡμεῖς οὔτε χρήματ' εἰσφέρειν βουλόμεθα, οὔτ' αὐτοί στρατεύεσθαι, οὔτε τῶν κοινῶν ἀπέχεσθαι δυνάμεθα, οὔτε τάς συντάξεις Διοπέθει διδομέν, οὔθ' ὅσ' ἄν αὐτός αὐτῷ πορίσῃται ἐπαινοῦμεν, ἀλλά βασκαίνομεν καί σκοποῦμεν πόθεν, καί τί μέλλει ποιεῖν, καί πάντα τά τοιαυτί, οὔτ', ἐπειδήπερ οὕτως ἔχομεν, τά ἡμέτερ' αὐτῶν πράττειν ἐθέλομεν, ἀλλ' ἐν μέν τοῖς λόγοις τοὺς τῆς πόλεως λέγοντας ἄξι' ἐπαινοῦμεν, ἐν δέ τοῖς ἔργοις τοῖς ἐναντιουμένοις τούτοις συναγωνιζόμεθα. ὑμεῖς μέν τοίνυν εἰώθαθ' ἐκάστοτε τόν παριόντ' ἐρωτᾶν, τί οὔν χρή ποιεῖν; ἐγὼ δ' ὑμᾶς ἐρωτῆσαι βούλομαι, τί οὔν χρή λέγειν; εἰ γάρ μήτ' εἰσοίσετε, μήτ' αὐτοί στρατεύεσθε, μήτε τῶν κοινῶν ἀφέξεσθε, μήτε τάς συντάξεις δώσετε, μήθ' ὅσ' ἄν αὐτός αὐτῷ πορίσῃται ἐάσετε, μήτε τά ὑμέτερ' αὐτῶν πράττειν ἐθελήσετε, οὐκ ἔχω τί λέγω. Οἱ γάρ ἤδη τοσαύτην ἐξουσίαν τοῖς αἰτιᾶσθαι καί διαβάλλειν βουλομένοις διδόντες, ὥστε καί περί ᾧν φασί μέλλειν αὐτόν ποιεῖν, καί περί τούτων προκατηγορούντων ἀκροᾶσθαι, -τί ἄν τις λέγοι;

θέλω, λοιπόν, να εξετάσετε με ελεύθερο πνεύμα την παρούσα κατάσταση της πόλης και να σκεφτείτε τι θα κάνουμε τώρα και πώς θα χειριστούμε τα πράγματα. Εμείς ούτε χρήματα θέλουμε να δώσουμε, ούτε οι ίδιοι να εκστρατεύσουμε, ούτε μπορούμε να απέχουμε από τα κοινά, ούτε δίνουμε στον Διοπίθη τα ποσά που συμφωνήσαμε. Ούτε όμως εγκρίνουμε τους πόρους που τυχόν βρίσκει, αλλά τον κακολογούμε και εξετάζουμε την προέλευση των χρημάτων του, τι σκοπεύει να κάνει με αυτά και όλα τα σχετικά. Και ενώ τηρούμε αυτή την στάση, δεν θέλουμε να κάνουμε ό, τι μας συμφέρει, αλλά, ενώ με τα λόγια επαινούμε εκείνους που μιλούν επάξια για την πόλη μας, στην πράξη όμως συμπράττουμε με εκείνους που εναντιώνονται σ' αυτά. Εσείς λοιπόν συνηθίζετε να ρωτάτε κάθε φορά αυτόν που εμφανίζεται στο βήμα: **τι πρέπει να κάνουμε;** Εγώ όμως θέλω να ρωτήσω εσάς: **τι πρέπει να πούμε;** Διότι αν δεν δίνετε χρήματα, αν δεν πηγαίνετε οι ίδιοι στον πόλεμο, ούτε απέχετε από τα κοινά, ούτε δίνετε στον Διοπίθη τα συμφωνημένα ποσά, ούτε εγκρίνετε όσα τυχόν ο ίδιος συγκεντρώνει, ούτε επιθυμείτε να κάνετε ό,τι σας συμφέρει, εγώ δεν ξέρω τι να σας πω. Υπάρχουν άνθρωποι που δίνουν τόσα δικαιώματα σ' εκείνους που θέλουν να κατακρίνουν και να διαβάλλουν, ώστε ο Διοπίθης να μαθαίνει ότι τον κατηγορούν προκαταβολικά για πράγματα που λένε ότι πρόκειται να κάνει – τι μπορεί λοιπόν, να πει κανείς;

(Δημοσθένους, Περί τῶν ἐν Χερρονήσῳ, 21 -23)

»... Ἀξιῶ δ' ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν τί τῶν ἀληθῶν μετὰ παρρησίας λέγω, μηδεμίαν μοι διά τοῦτο παρ' ὑμῶν ὀργήν γενέσθαι. Σκοπεῖτε γάρ ὡδί. Ὑμεῖς τήν παρρησίαν ἐπί μέν τῶν ἄλλων οὔτω κοινήν οἴεσθε δεῖν εἶναι πᾶσι τοῖς ἐν τῇ πόλει ὥστε καί τοῖς ξένοις καί τοῖς δούλοις αὐτῆς μεταδεδώκατε, καί πολλούς ἂν τις οἰκέτας ἴδοι παρ' ὑμῖν μετὰ πλείονος ἐξουσίας ὅτι βούλονται λέγοντας ἢ πολίτας ἐν ἐνίαις τῶν ἄλλων πόλεων, ἐκ δέ τοῦ συμβουλευεῖν παντάπασιν ἐξεληλάκατε. Εἴθ' ὑμῖν συμβέβηκεν ἐκ τούτου ἐν μέν ταῖς ἐκκλησίαις τρυφᾶν καί κολακεύεσθαι πάντα πρός ἡδονήν

ἀκούουσιν, ἐν δέ τοῖς πράγμασι καί τοῖς γιγνομένοις περί τῶν ἐσχάτων ἤδη κινδυνεύειν, εἰ μὲν οὖν καί νῦν οὕτω διάκεισθε, οὐκ ἔχω τί λέγω· εἰ δ' ἅ συμφέρει χωρίς κολακείας ἐθελήσετ' ἀκούειν, ἔτοιμος λέγειν.

Ἔχω την ἀξίωση, ἄνδρες Αθηναῖοι, να πω με παρρησία κάποιες ἀλήθειες, μα να μην οργιστείτε για τούτο ἐναντίον μου. Εξετάστε το ἐξῆς: Εσεῖς πιστεύετε ὅτι ἡ ἐλευθερία του λόγου, για κάθε ἄλλο θέμα, πρέπει να εἶναι σε τέτοιο βαθμό κοινή για ὅλους ὅσους βρίσκονται στην πόλη. ὥστε την ἔχετε παραχωρήσει και στους ξένους και στους δούλους. Και μπορεί να δει κανεῖς πολλούς δούλους να λένε ὅ, τι θέλουν ἐνώπιον σας με μεγαλύτερη ἐλευθερία ἀπό τους πολῖτες των ἄλλων πόλεων. Ἀλλά την ἐλευθερία ἀπό τις συσκέψεις σας την ἔχετε ἀποκλείσει ἐντελῶς. Συνέπεια αὐτοῦ εἶναι ὅτι στις μεν συνελεύσεις ευφραίνεστε κολακευόμενοι, ἀκούγοντας πάντα ευχάριστους λόγους, ὅταν δε, δεν πραγματοποιοῦνται, διατρέχετε τους ἐσχατοί. Εάν, λοιπόν, και τώρα τις ἴδιες ἔχετε διαθέσεις, οὐκ ἔχω τί λέγω. Εάν, ἀντίθετα, θέλετε να ἀκούσετε ὅτι δεν σας συμφέρει, χωρίς κολακείες, εἶμαι ἔτοιμος να μιλήσω.

(Δημοσθένους, Κατά Φιλίππου, Γ', 3-4)

Claude Mossé / miastala.com 2009

Φωτογραφίες: Ηω Αναγνώστου 2013

ΠΗΓΗ:<https://terrapapers.com/polites-mi-energoi-stin-archaia-ellada/>